

43. Tasavvuf şiirinde bir nazım türü: Meşrepname

Salih YILMAZ¹

APA: Yılmaz, S. (2023). Tasavvuf şiirinde bir nazım türü: Meşrepname. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (33), 698-711. DOI: 10.29000/rumelide.1283472

Öz

İnsanoğlu için kendini bir gruba, kuruma, topluluğa, teşkilata, cemiyete, millete ait hissetmek önde gelen duygusal ihtiyaçlardan biridir. Bu ihtiyaca bağlı olarak, ait hissedilen oluşumun zaman zaman bazı mensuplarınca övüldüğü ve o oluşuma aidiyetin coşkulu bir dille ifade edildiği görülür. Tasavvuf erbabının da kendini ait hissettiği tarikat ya da meşrebi överek ona mensubiyetini açıkça dile getirmesinin bu duygu ve ihtiyaçtan doğduğunu söylemek mümkündür. Her tarikat mensubunun bir oranda sahip olduğu bu aidiyet duygusunu coşkulu bir dille ifade etmek tabii olarak sūfi şairlere düşmüştür. Sūfi şairlerin divan ve divançelerinde intisap ettikleri tarikatları överek aidiyetlerini ifade ettikleri bu tür şiirlere rastlanmakla birlikte bu tür şiirler müstakil olarak ele alınmamış ve bu şiirler bir tür başlığıyla değerlendirilmemiştir. Bu çalışmada sūfi şairin bir tarikata ya da meşrebe aidiyetini coşkulu bir dille ilan ettiği şiirler için nazım türü olarak “meşrepname” veya “meşrebiyye” adı önerilmiş ve tespit edilen örnekleriyle bu şiirlerin genel nitelikleri ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Tasavvuf şiiri, tarikatname, nazım türü, aidiyet duygusu, meşrepname, meşrebiyye

A verse genre in sufi poetry: mashrap-nama

Abstract

Feeling belonging to a group, institution, community, organization, society, nation is one of the foremost emotional needs for human beings. Depending on this need, it is seen that the formation that is felt to belong is praised by some of its members from time to time and the belonging to that formation is expressed with an enthusiastic language. It is possible to say that it was from this feeling and need that the connoisseur of Sufism expressed his affiliation openly by praising the sect or disposition to which he felt he belonged. It has naturally fallen to Sufi poets to express this sense of belonging, which every member of the sect has to some extent, with an enthusiastic language. Although there are such poems in which Sufi poets express their affiliation by praising the sects they joined in their divans and divançes, such poems have not been dealt with separately and these poems have not been evaluated under the title of a genre. In this study, the name " mashrap-nama" or " mashrabiyyah" was suggested as a verse type for the poems in which the Sufi poet declared his belonging to a sect or a disposition enthusiastically, and the general characteristics of these poems were tried to be revealed with the determined examples.

Keywords: Sufi poetry, tarikatname, verse type, sense of belonging, mashrap-nama, mashrabiyyah

¹ Dr., Yalova Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, (Yalova, Türkiye), salih.yilmaz@yalova.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-6639-686X. [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 02.03.2023 kabul tarihi: 20.04.2023; DOI: 10.29000/rumelide.1283472]

Giriş

Aidiyet duygusu, benzer amaç, öncelik ve ihtiyaçlarla bir araya gelen kişilerin dâhil oldukları gruba uyum sağladıklarını, o grup tarafından kabul edildiklerini, grup içerisinde bir yere sahip olduklarını, grup için fedakârlık yapabilme isteklerini ve grupla özdeşlemelerini ifade etmektedir. Kimliğini bulma, kendini güvende hissetme gibi ihtiyaçları da karşılayan bu duygu, kişinin gruba ait olduğunu gösteren ortak sembollerle de pekiştirilir (McMillan-Chavis, 1986: 10, 11).

Tasavvufta Allah'a ulaşmak amacıyla benimsenen usul, takip edilen yol olarak tanımlanan (Öngören, 2011a: 95) tarikatın zaman içerisinde müesseseseleşmesiyle teşekkül eden tasavvufi gruplarda aidiyet duygusunun belirgin şekilde ortaya çıktığı görülmüştür. Tarikat mensuplarında görülen bu duygu zaman zaman hükümdarları, siyasi otoriteleri konusunda endişeye sevk edecek, tedbiren kontrol altına almaya mecbur bırakacak kadar güçlü olmuştur (Kılıç, 2004: 212). Tarikat mensuplarının kendi tarikatlarına has renk ve şekildeki sarık, külah, hırka gibi kıyafetleri tercih etmeleri de aidiyet duygusunun sembolik işaretlerle yansıtılması olarak düşünülebilir. Sûfi şairin mesubu olduğu tarikatı överek ona bağlılığını coşkulu bir dille ifade ettiği şiirler de aidiyet duygusunun bir tezahürü olmalıdır. Bu tür şiirlerin ilk bakışta tarikatname türüne dâhil edilebileceği düşünülebilir ancak tarikatnamelerde tarikata girenlere adap ve usul öğretim amacının olması (Uludağ, 1998: 336) bu şiirlere didaktik bir nitelik kazandırmaktadır. Aidiyet duygusunu dile getiren şiirler ise kişinin sevgisini, bağlılığını ortaya koyması açısından lirizme daha yakındır. Ayrıca bir usul ve erkânı olmayan, tarikatların şekil yönünü reddeden ve bu yönleriyle tarikat değil bir meşrep olarak kabul edilen Melâmîliğe (Kara, 2011: 579) ait benzeri şiirlerin de olmasından dolayı bu tür şiirlere tarikatname denmesi uygun olmayacaktır. Meşrep kelimesinin -sûfinin tasavvufu anlama şekli ve hayatına yansıtma tarzı-(Öngören, 2011b: 121) anlamıyla tarikatları da kapsamasından ve dolayısıyla daha geniş bir anlam ifade etmesinden dolayı bu tür şiirlere meşrepname ya da meşrebiye denmesi önerilebilir.

Tarikatlara aidiyet bildiren şiirlerin izlerini pek tabii ki öncelikle bir tarikata mensubiyeti bilinen şairlerin divan ve divançelerinde aramak gerekir. Bilhassa şiirle iç içe olmalarıyla tanınan tarikatlara mensup şairlerin meşrepname yazmış olması ihtimali diğer tarikatlara mensup şairlerden daha fazla olmalıdır. Tarikatların müesseselaştığı 16. yüzyıla bakıldığında Osmanlı şairlerinin sırasıyla Mevlevîliğe, Halvetîliğe, Nakşîliğe ve Halvetîliğin en güçlü kolu olarak bilinen Gülşenîliğe teveccüh gösterdiği görülmektedir (İsen: 2010: 183-192; akt. Macit, 2012, 193). Dolayısıyla bu çalışmada öncelikle bu tarikatlara mensup şairlerin divan ve divançeleri, daha sonra diğer tarikatlara mensup şairlerin divan ve divançeleri ile biyografik kaynaklar taranarak meşrepnameye örnek olabilecek şiirler tespit edilmeye ve bu şiirler üzerinden bu türle ilgili tespitler yapılmaya çalışılacaktır.

Sûfi şairler şiirlerinde zaman zaman intisap ettikleri tarikatları ya da benimsedikleri meşrepleri bir ya da birkaç beyitte anarlar:

*“Gülşenîyem nisbetüm gülzârdur
Bülbülem kârüm hemîşe zârdur”* (Özuygun, 1999: 368)

Kimi zaman ise câmiu't-turûk olduklarını yani tarikatları kendilerinde birleştirdiklerini ifade ederler:

*“Celvetî Bayrâmî ve Sa'dî Kâdirî
Nakşibendî Mevlevî ve Gülşenî 'Uşşâkiyiz”* (Bursalı, 2000: 1/104)

Benzer şekilde bazı sûfi şairler tüm tarikatların özünde bir olduğuna inandıkları için hak bildikleri her tarikata bağlı olduklarını -birini tercih etmeden- ifade ederler:

*“Didemiz giryân sinemiz sûzân
Rûhumuz hayrân Halvetîlerimiz
Cismimiz büryân derdimiz dermân
Âşkımız bürhân Celvetîlerimiz

Sırr ile seyrân şevk ile devrân
Ederiz her ân Kâdirîlerimiz
Mahremiz zâre bülbülüz yâre
Hârız ayyâre Rufâîlerimiz”* (Saruhânî, 1980: 287)

Belli bir tarikata ya da meşrebe aidiyet duygusunun şiirin bütününde işlenmediği bu tür örnekler meşrepname türünün dışında tutulacaktır.

Malum olduğu üzere şiirler incelenirken genel olarak nazım şekli ve nazım türü bakımlarından değerlendirilir. Şiirde kullanılan nazım birimi, ölçü, kafiye gibi hususlar o şiirin nazım şekli ile ilgilidir ve bu nitelikler şiirin muhtevassından bağımsızdır. Nazım türü ise şiirin konusu ve muhtevasıyla ilişkilidir. Bir şiir nazım türü bakımından değerlendirilirken şekle ait hususlar dikkate alınmaz. Bununla birlikte bazı konuların belli nazım şekilleriyle yazılması gelenek hâline gelebilmiştir (Dilçin, 1995: 98). Meşrepname türünde yazılan şiirlerde tercih edilen nazım şekilleri bu açıdan da incelenecektir.

A. Osmanlı şairlerinin en çok tercih ettiği tarikatlarda meşrepname

1. Mevlevîlerde meşrepname

1.1. Nesîb Dede (ö. 1126/1714-1715)

Tezkîre-i Şuarâ-yı Mevlevîyye'de 1123 (m. 1711-1712) senesinde Yenikapı Mevlevihanesinde şeyh olduğu, bir süre Konya'da tarikatına hizmet ettikten sonra 1126 (m. 1714-1715) senesinde vefat ettiği bildirilen Nesîb Dede'nin aşağıdaki gazeli, meşreptenemin kısa örneklerinden biridir:

*“Nâmûs u câhı çâha atan Mevlevîlerüz
Dünyâ-yı dûmî hiçe satan Mevlevîlerüz*

*Deh-rûze kâr u bârını dehrün hebâ bilüp
Peygûle-i fenâda yatan Mevlevîlerüz*

...

Biz ey Nesîb devlet-i Monlâ-yı Rûmda

Dünyâ-yı dûmî hiçe satan Mevlevîlerüz” (Esrâr Dede, 2018: 286)

1.2. Birrî Dede (ö. 1128/1716)

Manisalı Mevlevî bir şair olan Derviş Mehmed Birrî'nin meşrepname türüne örnek olabilecek “Mevlevîlerdür” redifli bir gazeli vardır:

“Ezel câm-ı mahabbetden içenler Mevlevîlerdür
O câmn cür’asın halka saçanlar Mevlevîlerdür

Düşüb merd-i Hudâ’nın izine râh-ı mahabbetde
Zen-i dehrün fesâdından kaçanlar Mevlevîlerdür

...

Yüzün sür Birriyâ var âsitâm taşına başı
Mihekk-âsâ zer ü sîmi seçenler Mevlevîlerdür” (Esrâr Dede, 2018: 51-53)

1.3. Şeyh Gâlib (ö. 1213/1799)

Klasik şiirimizin ve Mevlevîliğin önde gelen şairlerinden olan Şeyh Gâlib, Mevlevîliğe olan bağlılığını Nesîb Dede’nin yukarıda bahsi geçen şiirini tahmis ederek göstermiştir:

“Gavgâ-yı vahdet-i uzatan Mevlevîlerüz
Pâzâr-ı kesret-i kapatan Mevlevîlerüz
Devrâmı birbirine katan Mevlevîlerüz
Nâmûs u câhı çâha atan Mevlevîlerüz
Dünyâ-yı dümü hiçe satan Mevlevîlerüz” (Şeyh Gâlib: t.y.: 157)

Şeyh Gâlib’in Mevlevîliği övdüğü diğer bir şiiri ise aşağıdaki gazelidir:

“Zât-ı ‘aşka rûh-ı mülhemdir gürûh-ı Mevlevî
Ya’nî sırr-ı devr-i âdemdir gürûh-ı Mevlevî

Zindedir âfâk u enfüs feyz-i Mevlânâyile
Kalb-i âdem cân-ı ‘âlemdir gürûh-ı Mevlevî

Hamdulillâh olmuşam cârûb-keş-i dergâhına
Gâlib-i nâçize hem-demdir gürûh-ı Mevlevî” (Şeyh Gâlib: t.y.: 404)

1.4. Ömer Dede (ö. 1789/1790)

Mevlevî şair Ömer Dede, Gâlib’in yukarıdaki gazelini tanzir etmiştir:

“Rûh-ı ‘aşka sırr-ı mülhemdür gürûh-ı Mevlevî
İşte ol sır ile mükrindür gürûh-ı Mevlevî

Gâlib-i ‘irfan-ı ma’nîdür Hanîfâ sözleri
Menşe-i feyz-i dem-â-demdir gürûh-ı Mevlevî” (Esrâr Dede, 2018: 147)

1.5. Sâkıb Dede (ö. 1148/1735-36)

17. yüzyıl Mevlevî şairlerinden olan ve Neşâtî Dede (ö. 1085/1674)'den gördüğü terbiye ile dede vasfı kazanan Sâkıb Dede (Sâkıb Dede, 2018: 3-5), Mevlevîliği 57 beyitlik bir manzume ile methederek ona bağlılığını arz etmiştir:

*“Pey-rev-i tevîfik-ı Mevlâdur tarîk-ı Mevlevî
Vâdî-i seyrende yektâdur tarîk-ı Mevlevî*

*Şu’le-i cevvalê-i âvâz-ı pâ-y-ı pîrden
Berk-zâr-ı Tûr-ı Sînâdur tarîk-ı Mevlevî*

...

*Ney gibi Sâkıb yeter vasfı kerâmet hâmeye
Kâid-i kûy-ı dil-ârâdur tarîk-ı Mevlevî”* (Sâkıb Dede, 2018: 113, 118)

1.6. Nâsır Dede (ö. 1236/1821)

19. yüzyılın şair ve bestekâr Mevlevîlerinden olan Nâsır Dede'nin aşağıdaki gazeli meşrepname türünün örneklerinden biridir:

*“Kelâm-ı fakr fahrı ile ‘âmil Mevlevîlerdür
Tevekkül-pîşe dervîşân-ı kâmil Mevlevîlerdür*

*Cenâb-ı feyz-i Monlâ ile hergiz bahs-i ‘aşk itse
Hezârân nükteye bir nutkı şâmil Mevlevîlerdür*

...

*Sipihre Nâsırâ nâz eyleyüp minnet-keşi olmaz
Tevekkül-pîşe dervîşân-ı kâmil Mevlevîlerdür”* (Esrâr Dede, 2018: 291)

2. Halvetilerde meşrepname

2.1. Askerî (ö. 1105/1693)

Asıl adı Muhammed olan Askerî aslen Kütahyalıdır ve Elmalılı Ümmî Sinan'ın (ö. 1067/1657) dervişi olmasıyla Halvetiyye'nin Ahmediyye kolundandır (Karagöz, 1997: 1). Ahmed Sûzî gibi o da bağlı olduğu kola değil ana tarikat olan Halvetiyyeye mensubiyetini öne çıkarmıştır:

*“Hakikat ‘ârif ü ma'rûf tarîk-ı Halvetilerdür
Kemâlu'llâha mevsûf tarîk-ı Halvetilerdür*

*Şer'at içre 'âlimler hakikat ehli kâmiller
Likâ'ullâha vâsıllar tarîk-ı Halvetilerdür*

...

Bulupdur 'Askerî yâri sürelden dilden agyârı

Cihânun nakdü'l-envârı tarîk-ı Halvetîlerdür" (Karagöz, 1997: 85, 86)

2.2. Azbî Baba (ö. 1149-1160/1736-1747)

Kaynaklarda Halvetîliğe ve Bektaşîliğe intisap ettiği bildirilen Azbî Baba, 18. yüzyılda yaşamış Kütahyalı şairlerdendir (Erol: 2002: 3, 4). Onun meşrepnameye örnek olabilecek olan mütekerrir müseddes nazım şekliyle yazılmış şiiri bu türün ilginç örneklerinden biridir. Şiirin ilk iki bendinde Halvetîlik, üçüncü bendinde Gülşenîlik, dördüncü bendinde Mevlevîlik, beşinci bendinde Kadirîlik, altıncı bendinde Uşşakîlik, yedinci bendinde Bektaşîlik övülmüş, sekizinci bendde ise evliyalardan birliğinden bahsedilmiştir. Azbî Baba'nın yakınlık duyduğu tarikatları andığı bu şiirinde Halvetîliğe bağlılığını öne çıkaran sadece ilk iki bendi bu tarikata ayırmış olması değerlidir. Ayrıca her bendin sonunda tekrarlanan mısralarda da Halvetîlik vurgusu yapılmaktadır:

*“Andelîb-i gülşene vird-i hakikat Halvetî
Tâlib-i sırr-ı vilâyet kân-ı vahdet Halvetî
Rehber-i fakr u kanâ'at terk-i devlet Halvetî
Vasıl-ı bezm-i ecel-i derde himmet Halvetî
“Mâtu kable en temûtû” mazhar-ı zât Halvetî
Sâlik-i dîdâr-ı magbûb cây-i cennet Halvetî”* (Erol: 2002: 241, 242)

2.3. Ahmed Sûzî (ö. 1246/1830)

Aslen Sivasslı olan Ahmed Sûzî, Halvetîyye'nin Sivasiyye kolu şairlerindendir (Yıldız, 2012: 11). Onun divanında meşrepnameye örnek olabilecek iki gazel bulunmaktadır ve her iki şiirde de Sivasiyye koluna değil onun aslı olan Halvetîliğe mensubiyet duygusu dile getirilmiştir. Askerî'nin ikinci meşrepnamesini musammat gazel² şeklinde yazması meşrepnamelerin besteli okunmak üzere yazıldığını düşündürmektedir:

*“Bu meydân erleri cümle gürûh-ı Halvetîlerdir
Çekerler nâra-yn yâ Hû sipâhî Halvetîlerdir

Bu çillehâne-i Şems'de gelip zevk ile devrâna
Edenler cân ile zikri ilâhî Halvetîlerdir
...
Gönül bezminde Sûzî aşk ile atşân olanlardan
İçip vahdet meyîn mest-i İlâhî Halvetîlerdir”* (Yıldız, 2012: 132, 133)

*“Halvetînin aşkı çokdur gönül gözleri açıktır
Dillerinde dâim Hak'dır gider Hakk'a Halvetîler*

² Mısra ortalarındaki iç kafiyeleriyle ve iki eşit parçaya bölünebilen vezinleriyle dörtlükler halinde de dizilebilen ve bu biçimde musammat formuna dönüşebilen gazellere musammat gazel denir (İpekten, 1994: 8).

Ravza-i zikre girerler gonca güllerin dererler
Dost kokusunu duyarlar gider Hakk'a Halvetiler
 ...
"Sûzi aşk ile yanarlar dost elinden mey sunarlar
Mest olup cümle dönerler gider Hakk'a Halvetiler" (Yıldız, 2012: 133)

3. Nakşîlerde meşrepname

3.1. Neccâr-zâde Rızâ (ö. 1159/1746)

Asıl adı Rızâüddin Mustafa olan Neccâr-zâde, 1679'da İstanbul'da dünyaya gelmiş, önce Celvetîliğe ve daha sonra Nakşîliğe intisap etmiş bir şairdir (Özdemir, 1999: 2-10). Aşağıdaki gazeli onun Nakşîliği daha çok benimsediğinin ve aidiyet duygusunun bu tarikatta yoğunlaştığının işaretlerinden biridir:

"Gulâm-ı çehre-sâ-yı âstân-ı Nakş-bendüz biz
Gubâr-ı hâk-i pâ-yı hâce-gân-ı Nakş-bendüz biz

Hakâyık remzini kesbeylerüz levh-i mezâhirden
Sebak-hân-ı rumûz-ı vâsilân-ı Nakş-bendüz biz
 ...
Halâyıkdan 'alâyık riştesin kat' eyledük zâhid
Rızâ-âsâ mücerred sâlikân-ı Nakş-bendüz biz" (Özdemir, 1999: 295, 296)

3.2. Hâmî-i Maraşî (ö. 1309/1891-1892)

Maraş'ta doğan, Hâmî mahlasıyla şiirler yazan ve mürettep bir divan sahibi olan Gaffâr Baba önce Mevlevîğe bağlanıp mesnevihanlık yapmış daha sonra Nakşîliğe intisap etmiştir (Hâmî, 2013: 9-18). O, Nakşîliğe aidiyet duygusunu divanındaki biri mütekerrir müseddes, diğeri gazel nazım şekliyle yazılmış iki şiiri ile ifade etmiştir. Hâmî'nin müseddes nazım şekliyle yazdığı şiirinin sûfilere çağrı ile başlaması meşrepnamelerin tarikata taraftar toplamaya yönelik bir fonksiyonunun da olduğunu göstermesi açısından dikkat çekicidir:

"Gel ey sūfi bizi sanma sivâ nakşına bendiz biz
Alâyıkdan olan âzâde nahl-i ser-bülendiz biz
Tarîk-i aşkda âşüfte-gân-ı müstemendiz biz
Gulâm-ı hânedân-ı hâce-gân-ı dil-pesendiz biz
Kemîne sâlikân-ı râh-ı Şâh-ı Nakş-bendiz biz" (Hâmî, 2013: 73)

"Bihamdî'llah ki rûzî-hâr-ı hân-ı Nakş-bendiz biz
Hemîşe dehr içinde mihmân-ı Nakş-bendiz biz

Gül-i rûyın görelden sad hezârân şevk ile her dem
Gazel-hân-ândelîb-i gül-sitân-ı Nakş-bendiz biz

...

*Aceb mi mazhar-ı feyz-i İlâhî olsak ey Hâmî**Muhibb-i hânedân-ı hâce-gân-ı Nakş-bendiz biz” (Hâmî, 2013: 201, 202)*

4. Gülşenilerde meşrepname

4.1. Hayâlî-i Gülşenî (ö. 977/1569)

Gülşenîliğin kurucusu İbrahim Gülşenî'nin oğlu ve halifesi olan Ahmed Hayâlî, Gülşenî şairler içerisinde meşrepname türünün ilk örneğini veren şairlerden biridir. Onun biri mütekerrir muhammes diğeri gazel nazım şekliyle yazılmış iki şiiri meşrepname niteliği taşımaktadır:

*“Geçmişüz reng-i ta'allukdan ser-â-ser sâdeyüz**İçmişüz câm-ı Elesti mest-i evvel-bâdeyüz**Tâlib-i dîdâr-ı Hakkuz mutlak u âzâdeyüz**Bu dil-i pür-derd ile inilerüz feryâd-ile**Hân-kâh-ı Gülşenîde bir niçe üftâdeyüz” (Alvan, 1998: 103)*

*“Mutlak biziz âzâd olan biz Gülşenî dervişiyüz**Halk-ı cihândan yâd olan biz Gülşenî dervişiyüz*

...

*Cennet durur me'vâ bize huld-ı berîn-âsâ bize**Fırdevs-i a'lâ câ bize biz Gülşenî dervişiyüz*

...

*Gâh Ahmediz gâhî senâ olduk cihânun gülşeni**Hem-nûr-ı zav'-ı Rûşenî biz Gülşenî dervişiyüz” (Alvan, 1998: 171, 172)*

4.2. Za'fî-i Gülşenî (ö. 974-978 / 1566-70)

İbrahim Gülşenî'nin halifelerinden olan Za'fî'nin Mevlevîliğin ve Hurufîliğin tesirinde kaldığı söylenebilir (Adak, 2006, II) de o kendisini Gülşenîliğe mensup hissettiğini semai nazım şekliyle yazdığı şu şiiriyle ifade eder:

*“Şeyh İbrâhîmdür pîrümüz**Bin ile birdür bîrümüz**Kimse anlamaz sözüümüz**Bize Gülşenîler dîrler**Pîrümüz oldı Gülşenî**Anun pîridür Rûşenî**Terk eyledük mâ' vü menî**Bize Gülşenîler dîrler” (Adak, 2006, 64)*

4.3. La'li-i Fenâî (ö. 1112/1701)

La'li, birçok tarikattan icazet almakla birlikte Gülşenîliği ile tanınmış, Sezâî-i Gülşenî, Edirneli Kâmî gibi önemli Gülşenîleri yetiştirmiş bir şairdir (Şengün, 2007: 242). Onun 28 manzumeden oluşan divançesindeki biri gazel, diğeri mütekerrir murabba nazım şekliyle yazılmış iki şiiri meşrepname türüne örnek verilebilir:

*“Bahr-i fenâya talgıç olan Gülşenîlerüz
Dürr-i bekâyı mahrec olan Gülşenîlerüz*

*Pervâne-veş celâle per u bâl yakup
Mahv idü-ben varın hiç olan Gülşenîlerüz”* (Şengün, 2007: 260)

*“Şem'-i cem'-i bezm-i hûdan pür-ziyâdur Rûşenî
Sâkî-i câm-ı ezelden reh-nümâdur Gülşenî
Geldi bu mısra dile dilden direm dâ'im bunu
Gülşenîyem Gülşenîyem Gülşenîyem Gülşenî”* (Şengün, 2007: 263)

4.4. Edirneli Kâmî (ö. 1136/1723)

Gülşenî şeyhlerinden Edirneli İbrahim Gülşenî'nin (ö. 1100/1688-89) oğlu olan Kâmî Muhammed Efendi (Yazıcı, 2001: 279), meşrepname yazan diğerk şairlerin genelinden farklı olarak aidiyet duyduğu tarikat ismini mısra sonlarında redifli bir şekilde anmak yerine mısra başında anmış, ancak meşrepnamelerin çoğunda görülen “biz” dilini kullanmayı ihmal etmemiştir. Kâmî'nin gazelinde dikkati çeken hususlardan biri de mahlas beytinde kendi adını anmak yerine hürmeten şeyhi La'li (ö. 1112/1701)'nin ismini anmış olmasıdır:

*“Gülşenîyüz biz çerâg-ı Rûşenîden yanmışuz
Mest medhûşuz bugün sahbâ-yı aşka kanmışuz*

*Gülşen-i feyzinden esdükçe nesîm-i himmeti
Rûşen oldı dîde-i cân uyhudan uyanmışuz*

...

*Açılınca Gülşenî bâğında ol La'li gülün
Bende-i efkendesiyüz rengine boyanmışuz”* (Edirneli Kâmî, 2017: 216)

4.5. Sezâî-i Gülşenî (ö. 1151/1738)

Gülşenîliğin Edirne'de yerleşmesinde önemli bir rolü olan ve Gülşenîliğin ikinci piri olarak anılan Hasan Sezâî, tarikatına bağlılığını Gülşenîliği övdüğü şu gazeliyle ifade etmiştir:

*“Tarikat pûtesinin kimyâsı Gülşenîlerdür
Ma'ârif lüccesinin âşinası Gülşenîlerdür*

*Bu erbâbun melâmet üzredür cünbişleri ey dil
Anunçün ehl-i 'aşkun müntehâsı Gülşenilerdür
...
Eyâ emrâz-ı inkâra olanlar mübtelâ gelsün
Sezâi derd-i inkârın devâsı Gülşenilerdür” (Özuygun, 1999: 350-351)*

4.6. Nazîr İbrahim (ö. 1188/1774-75)

Sezâi-i Gülşenî'nin halifelerinden olan Nazîr İbrahim, şeyhine ve tarikatına olan bağlılığını Sezâi'nin meşrepname türündeki gazelini tahmis ederek göstermiştir:

*“Cihânda zât-ı pakün mübtelâsı Gülşenîledür
Anun-çün sâlikânun muktedâsı Gülşenilerdür
Nuhâsı zer idenler müntehâsı Gülşenilerdür
Tarikat pûtesinin kimyâsı Gülşenilerdür
Ma'ârif lüccesinin âşinası Gülşenilerdür” (Şengün, 2006: 410)*

B. Diğer tarikatlarda meşrepname

1. Kâdirîlerde meşrepname

1.1. Abdurrahîm Tirsî (ö. 926/1520)

Kâdiriyye tarikatının Eşrefiyye kolunun kurucu şeyhi Eşrefoğlu Rûmî'nin damadı ve halifesi olan Abdurrahîm Tirsî (Özmen, 2007: 16-17) semai nazım şekliyle (8'li hece ölçüsüyle, dörtlükler hâlinde) yazdığı meşrepnamesinde Kâdiriyye tarikatına aidiyetini dile getirirmiş, hürmeten hocasının ismini de zikretmiştir:

*“Ey bizi soran kardaşlar
Bize Kâdirîler dirler
Ey gerçek tâlib kardaşlar
Bize Kâdirîler dirler*

*Bu 'Abdurrahîm-i Tirsî
Şeyh Eşref-zâde bendesi
'Abdulkâdir eksüklüsü
Bize Kâdirîler dirler” (Özmen, 2007: 144-145)*

1.2. Aşkî (ö. 1218/1801)

Girit'te dünyaya gelen ve Kâdirîliğin Girit'teki temsilcisi olarak bilinen Aşkî (Karaman, 2019: 5), meşrepnamesini Abdurrahîm Tirsî gibi hece ölçüsüyle ve dörtlükler hâlinde yazmış ancak ondan farklı olara 7'li hece ölçüsünü tercih etmiştir:

*“Kutb-ı ‘âlem pîrimüz
İsm-i a’zam gülümüz
Cümle dilde ismimiz
Kâdirîyüz Kâdirî*

*Derviş ‘Aşkî bendeni
Esirge bî-çâreni
Fedâdır cân u teni
Kâdirîyüz Kâdirî”* (Karaman, 2019: 244)

2. Rifâîlerde meşrepname

Mutlu Dede (ö. 1974)

Mutlu Dede ve Mutlu Efendi adlarıyla tanınan Mustafa Mutlu, Nezih Uzel³’in verdiği bilgilere göre, İstanbul Fatih’te geniş bir çevresi olan, Kasımpaşa’da bulunan ve Çürüklük Dergâhı olarak da bilinen Aynı Ali Baba Tekkesi’nde bendir vurup ilahiler söyleyen bir dervîştir (Uzel, 2008). Onun birkaç şiirini de ihtiva eden kendi el yazısıyla Arap harfleriyle yazdığı defterindeki şiirlerinden biri semai nazım şekliyle (8’li hece ölçüsüyle, dörtlükler hâlinde) yazılmış bir meşrepname niteliği taşımaktadır:

*“Aşk ile dâim uçarlar
Her dem benlikten geçerler
Vahdet meyinden içerler
Rufâîler derler bize
...
Hiçlik bizim emelimiz
Sekseni aşdı yaşımız
Mutlu muhabbet işimiz
Rufâîler derler bize”* (Mutlu, t.y.: 175)

C. Melâmîlerde meşrepname

Hâşim Baba (ö. 1197/1782)

Celvetî terbiyesiyle yetişen, daha sonra Bektaşîliğe meyleden Üsküdarlı Hâşim Baba, Bektaşîliği melâmet neşvesiyle birleştirme çabasında olmuş, muhtemelen bu yaklaşımı sebebiyle ne Celvetîlerde ne de Bektaşîlerde bir kabul görebilmiştir (Yalçınkaya, 2008: 369). Oysa bu çabası onun tevhid inancının bir sonucudur. Melâmîler, bağlı oldukları tarikat ne olursa olsun Melâmet neşvesini ve ibadetten daha ziyade tevhitten zevk almayı tercih eden kişilerdir (Gölpınarlı, 2013: 22-23). O, abdala da sûfiye de aynı gözle bakar. Nereye -ya da kime- baksın onda Allah’ın nurunu görür:

³ Nezih Uzel hakkında bilgi için bkz. https://tr.wikipedia.org/wiki/Nezih_Uzel

“Gerek abdâl gerek sûfî mücerred ola ger yektâ

Kamuya haşr-ı ervâhuz cesedle “eynemâ”4yuz biz (Yalçınkaya, 2008: 190)

Hâşim Baba'nın 51 beyitten oluşan manzumesinde Bektaşî, Celvetî, Bayramî, Melâmî büyüklerini hürmetle anması, hepsini bir görmesi onun yukarıda bahsedilen Melâmet anlayışının temeli olmalıdır ve muhtemelen bu sebeple o, Melâmîliğe aidiyet hissetmiştir:

“Melâmiyyûnun etvârî tarîkat ehlinin remzi

Ezel ‘ahdinde resmi bu ebedle ibtidâyız biz

...

Velî Bâlim Celâl Abdâl Necm Dâyle Bedre'ddîn

Kamu bu kârî nâtkdır Hüseyînde nevâyız biz

Hakikat Şah Safiyyüddîn Velî Bayram Emir Sikkîn

Sülûk itdi bu sîretle bu sîretle melâyız biz

...

Hüseyînim Melâmîyim zuhûrum Üsküdârîdir

*Libâs-ı tâzeler cânız ebed sâhib-kisâyız biz*5 (Yalçınkaya, 2008: 190-191)

Sonuç

Tasavvuf şiirinde meşrepnameye örnek verebileceğimiz şiirler elbette bu çalışmada zikredilenlerle sınırlı değildir. Adı konmamış bir nazım türüne dikkat çekmek ve bu türün genel niteliklerini tespit etmek için bu kadar örnekle iktifa edilmiştir. Mevcut örnekleri incelediğimizde meşrepnemelerin genel nitelikleri için şunlar söylenebilir:

1. Meşrepnemeler, sûfî şairlerin gönül bağı kurdukları tarikat ya da meşrebe aidiyet duygularını coşkulu bir dille ifade ettikleri şiirlerdir.
2. Tarikatnemelerde belli bir tarikatın usul ve erkânını manzum veya mensur olarak anlatma, öğretme amacı vardır. Meşrepnemelerde ise hemen her tarikatın özünde müşterek olarak bulunan vahdete ulaşmaya çalışma, kesreti terk etme, aşk ehli olma, hakikati arama gibi hususlarda bir tarikatın ya da meşrebin daha muvaffak olduğu övgüyle ifade edilir. Şiirde genellikle o tarikat ya da meşrebin uluları hürmetle zikredilmiştir.
3. Meşrepnemelerde aidiyet hissine uygun olarak genellikle “Mevlevîleriz”, “Halvetîleriz”, “Nakş-bendiz”, “Gülşenî dervişiyiz”, “Bize Kâdirîler derler”, “Rufâiler derler bize” ifadelerinde olduğu gibi “biz” dili tercih edilmiştir.
4. Osmanlı şairlerinin en çok tercih ettiği Mevlevîliğe, Halvetîliğe, Nakşîliğe ve Gülşenîliğe mensup olan sûfî şairler, meşrepname yazarken ekseriyetle gazeli tercih etmişler, bazen de murabba, muhammes, müseddes gibi musammat olarak adlandırılan diğer divan şiiri nazım şekillerini kullanmışlardır. 6 Bu

4 Beyitteki “eynemâ” kelimesi ile “Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü işte oradadır.” mealindeki Bakara suresi 115. ayete lafzen iktibas yapılmıştır. Bu ayet bazen de “semme vechu'llâh” ibaresi ile tasavvuf şiirinde vahdet-i vücüt ve tevhit düşüncesine sıkça getirilen delillerden biri olmuştur.

5 Yalçınkaya, BandırmaHzâde Hâşim Baba Dîvânı, 190, 191.

6 Za'îfi-i Gülşenî bu şairlerden olmakla birlikte istisna olarak meşrepnemesini dörtlülükler hâlinde ve sekizli hece ölçüsüyle yazmıştır.

tarikatların dışında kalan sûfi şairler ise meşreplerini daha çok halk şiiri tarzında dörtlük nazım birimiyle ve 7'li, 8'li hece ölçüsüyle yazmışlardır.

5. Dört, beş ve altı mısralık birimler hâlinde yazılmış meşreplerde her birimin son mısraları nakarat gibi aynen tekrar edilmiştir. Bu durum bu niteliğe sahip meşreplerin tekkelerde dervişleri coşturmak ve aidiyet duygularını pekiştirmek için besteli olarak okunduğunu düşündürmektedir.

6. Aidiyet hissedilen tarikat ya da meşrebin adı genellikle mısra sonlarında redif olarak tekrar edilerek vurgulanmıştır.

7. Pek çok kola ayrılmış olan Halvetîliğe mensup şairler ait oldukları koldan ziyade ana tarikata aidiyetlerini ifade etmişlerdir. Örnek olarak Ahmed Sûzî Halvetiyye'nin Sivasiyye koluna bağlıdır ancak o meşreplerinde Halvetîliğini öne çıkarmıştır. Halvetîliğin bir kolu olan Rûşenîlikten doğan Gülşenîliğe mensup şairler ise şiirlerinde Halvetîliğe değil Gülşenîliğe mensup olduklarını ifade etmişlerdir. Bu durum bir tarikat kolunun kendi içinde bir gelenek oluşturmasının bir ölçüsü olarak düşünülebilir.

8. Sûfi şairlerin meşreplerini yazması bazen bağlı oldukları tarikat ya da meşrebe bağlı bir şaire özenmeleri ve onların meşreplerinde niteliğindeki bir şiirini tanzir veya tahmis etmeleri vesilesiyle olmuştur. Örnek olarak Şeyh Gâlib, Nesîb Dede'nin bir meşreplerini tahmis etmiş, Ömer Dede ise Şeyh Gâlib'in bir meşreplerini tanzir etmiştir. Bu husus meşreplerini yazmanın geleneksel boyutu hakkında da fikir vermektedir. Mevlevî ve Gülşenî şairlerin diğer tarikatlara nazaran sayıca daha fazla meşreplerini yazmalarını bu sebebe bağlamak da mümkündür.

9. Bazı sûfiler tarikatları bünyelerinde birleştirme (câmiu't-turûk olma) gayesiyle birden fazla tarikattan teberrükten icazet almışlardır ancak bu tarikat ya da meşreplerden birine aidiyet duygusuyla sıkıca bağlıdırlar. Bazı sûfi şairler yazdıkları meşreplerini ile asıl tarikatlarını vurgularlar. Meşreplerini birden fazla tarikata mensup şairlerin gerçekte hangi tarikatın müntesibi olduğunu göstermesi açısından da önemlidir.

Kaynakça

- Adak, A. (2006). *Za'fi-i Gülşenî, Hayatı, Eserleri, Edebî Şahsiyeti ve Divanının İncelenmesi*. (Doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alvan, T. (1998). *Hayâlî-i Güşenî Divânı*. (Yüksek Lisans tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bursalı, M. T. (2000). *Osmanlı Müellifleri*. (Haz. M. Tatçı, C. Kurnaz). Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Dilçin, C. (1995). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Edirneli Kâmî (2017). *Kâmî Divânı*. (Haz. G. E. Yazıcı). Erişim Tarihi: 26.02.2023, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55977,kami-divani-pdf.pdf?0>
- Erol, M. (2002). *Azbi Baba Divanı (İnceleme Metin)*. (Yüksek Lisans tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Esrâr Dede (2018). *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*. (Haz. İ. Genç). Erişim Tarihi: 28.02.2023, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/64058,esrar-dede-divanipdf.pdf?0>
- Gölpınarlı, A. (2013). *Melâmîlik ve Melâmîler*. İstanbul: Milenyum Yay.
- Hâmî, A. B. (2013). *Divan-ı Hâmî-i Mar'aşî*. (Haz. L. Alıcı, G. T. Alıcı). Ankara: Öncü Basımevi.
- İpekten H. (1994). *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*. Ankara: Dergâh Yayınları.

- İsen, M. (2010). Divan Şairlerinin Tasavvuf ve Tarikat İlişkileri. *Tezkireden Biyografiye*. İstanbul: Kapı.
- Kara, M. (2011). Melametiye. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fak¼ltesi Mecmuası*, 43/1-4, 561-598.
- Karag¼z, H. (1997). *Askeri Divânının Tenkitli Metni*. (Y¼ksek Lisans tezi). Isparta: S¼leyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstit¼s¼.
- Karaman, Ö. A. (2019). *Aşki H¼seyin Efendi Divânı (Edisyon-Kritik Metin İnceleme)*. (Y¼ksek Lisans tezi). Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstit¼s¼.
- Kılıç, R. (2004). Osmanlı Devleti'nde Gülşenî Tarikatı (Genel Bir Yaklaşım Denemesi)". *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 15/15, 209-226.
- Macit, M. (2012). Osmanlı K¼lt¼r ve Sanatında İbrahim Gülşenî'nin İşlevi. *Bilig*, 64, 193-214.
- McMillan, D.W. ve Chavis, D.M. (1986). Sense of community: A definition and theory. *Journal of Community Psychology*, 14, 6-23.
- Mutlu, M. (t.y.). *Şiir Defteri*, Salih Yılmaz Kitaplığı, (fotokopi n¼sha).
- Öng¼ren, R. (2011a). Tarikat. *İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 40, s. 95-105). içinde TDV.
- Öng¼ren, R. (2011b). Tasavvuf. *İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 40, s. 119-126). içinde TDV.
- Özdemir, M. (1999). *Neccâr-zâde Rızâ Divânı'nın Edisyon Kitiği*. (Y¼ksek Lisans tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstit¼s¼.
- Özmen, V. (2007). *Abdurrahîm-i Tirsî Divânı, İnceleme-Metin-D¼zyazıya Çeviri*. Y¼ksek Lisans tezi). Kocaeli Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstit¼s¼.
- Özuygun, A. R. (1999). *Hasan Sezâyî'nin Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Divân'ının Tenkitli Metni ve İncelenmesi*. (Doktora tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstit¼s¼.
- Sâkıb Dede, Sâkıp Dede Divânı, (Haz. A. Arı). Erişim Tarihi: 27.02.2023, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59860,sakib-dede-divanipdf.pdf?o>
- Saruhanî, A. S. N. (1980). *Divân-ı Sâmi*. İzmir: Akyol Neşriyat.
- Őeng¼n, N. (2006). *Nazir İbrahim ve Divanı (Metin-Muhteva-Tahlil)*. (Doktora tezi). İzmir: Dokuz Eyl¼l Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstit¼s¼.
- Őeng¼n, N. (2007). La'li Mehmed Fenâi Efendi ve Divânçesi. *Dokuz Eyl¼l Üniversitesi İlahiyat Fak¼ltesi Dergisi*. 25, 241-270.
- Şeyh Gâlib (t.y.). *Şeyh Gâlib Divânı*. (Haz. N. Okçu). Erişim Tarihi: 28.02.2023, <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78404/seyh-galib-divani.html>
- Uludağ, S. (1998). Âdâbü'l-Mürîd. *İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 1, s. 336-337). içinde TDV.
- Uzel, N. (2008) Erişim Tarihi: 01.03.2023, <https://nezihuzel.net/2008/04/17/1033/#comment-3669318906>
- Yalçınkaya, M. A. (2008). *Bandırmalızâde Hâşim Baba Divânı*. (Y¼ksek Lisans tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstit¼s¼.
- Yazıcı, G. (2001). Kâmî. *İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 24, s. 279-280). içinde TDV.
- Yıldız, A. (2012). *Ahmed S¼zi Divânı*, Sivas: Buruciye.